

DOI: 10.36719/AEM/2007-2020/53/209-211

Aytac Rauf qızı Teyyubova
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
teyyubovaytac@gmail.com

“ŞUŞA”-nın TARİXİ-MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ELTURAN AVALOVUN QRAFİK SİLSİLƏSİNDƏ

Açar sözlər: Şuşa, abidə, qrafika, memarlıq, lövhə, ağ-qara cizgilər

Key words: Shusha, monument, graphics, architecture, picture, black and white drawings

Ключевые слова: Шуша, памятник, графика, архитектура, рисунок, черно-белые рисунки

İntiqam hissiylə coşurdu Şuşa,
Bu döyüş deyildi, adi tamaşa.
Düşmənin qurduğu hiylə torunda,
Son dəfə canını tapşırdı Şuşa.

(Səməd Vurğun)

Şuşa Azərbaycan xalqı üçün həmişə qürur mənbəyi hesab olunan mövzu olmuşdur və bu təsviri incəsənətimizdə də özünü aydın bir şəkildə göstərir. Bu da səbəbsiz deyil. Azərbaycanın unikal mədəniyyət mərkəzlərdən biri olan Şuşa Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayətinin ən səfali bölgələrindən biridir. Şəhərin əsası Pənahəli xan tərəfindən qoyulduğuna görə də ilk vaxtlarda “Pənahabad” adlandırılırdı. Şuşa qalası 3 əsas qarıya malik idi: Ağoğlan, Gəncə, İrəvan qapıları. Qarabağın incisi sayılan Şuşa öz tarixi memarlığı ilə məhşur olan şəhərdir. Burada 549 qədimi bina, 17 məscid, 2 qəsr, 2 mədərsə, 72 mühüm tarixi abidə və tanınmış şəxslərin evləri mövcuddur. Bu bölgədə yerləşən bir çox tarixi memarlıq abidələri memar Kərbalayı Səfixan Qarabaği tərəfindən inşa edilmişdir. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin Erməni silahlı birləşmələri tərəfindən ələ keçirilmiş torpaqlarında vandalizmin izlərini aydın bir şəkildə görmək mümkündür. Bunun ən başlıca nümunəsi isə memarlıq abidələrimiz hesab olunur ki, Ermənilər Azərbaycana məxsus olan bir çox abidələrin məhv edilməsini ilə yanaşı təəssüf ki, bəzilərinin də ermənləşdirilməsinə nail olmuşlar. Bu mənada Şuşa ünvanlı sənət əsərləri duyulası tarixi əhəmiyyət daşıyır. Çünki, zamanında malik olduqlarımızın gələcək nəsillərə çatdırılması üçün tarixi abidələrimizin bədiiləşdirilməsi ən yaxşı vasitədir.

Bu mənada bir çox sənətkarların, rəssamların yaradıcılığında Şuşanın əsas mövzu hesab edilməsi yaxşı haldır və bu sırada Elturan Avalovun adı xüsusi hörmətlə çəkilir. Qarabağ mövzusunda müraciət edən sənətkarların öncüllərindən olan rəssam Elturan Avalov yaradıcılığı incəsənətimizdə mühüm yer tutur. “Şuşa” rəssamın bədii irsini daha da zənginləşdirən mövzulardandır. Anası Məhbubə xanımın əslən Şuşalı olmasının rəssamın bu mövzuya müraciət etməsində az təsiri olmamışdır.

Elturan Avalov incəsənətin bir çox sahələrində fəaliyyət göstərmiş, lakin rəssamlığın qrafika janrında daha davamlı və məhsuldar işləmişdir. Buna səbəb isə uşaq vaxtından evlərində olan “Molla Nəsrəddin” jurnalında gördüyü qrafik cizgilər və karikaturalar olmuşdur. E.Avalov Azərbaycan Politexnik İnstitutunun inşaat fakültəsinin memarlıq şöbəsini bitirmiş, daha sonra isə AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda təhsilini davam etdirmişdir. Akademik Əbdülvahab Salamzadə rəhbərliyi ilə rəssam Şuşa memarlığı ilə bağlı elmi işini müdafiə etmişdir. Rəssam 1968-1970-ci illər ərzində Şuşada olmuş və elmi işi ilə bağlı olaraq axtarışlar ertmişdir. O, Şuşa ilə bağlı demək olar ki, hər bir nüansı öyrənirdi. Sənətkar bir- birinin ardınca “Memarın gözü ilə”, “Şuşa memarlığı”, “Elturan” kitablarını dərc etdirmişdir. Rəssam Şuşa memarlığına həsr olunmuş lövhələri ağ- qara tonlarla, tuj pero texnikasına işləmiş, ərsəyə gətirmişdir.

E.Avalov yaradıcılığının ana xəttini də məhz Şuşa mövzusu təşkil edir. Şuşa şəhərinin memarlığını tədqiq edən sənətkar, şəhərin müasir memarlığı ilə yanaşı, gördüyü əski memarlıq abidələrini də təsvir etmişdir. O, şəhərin bütün küçələrini bir - bir gəzərək tarixilik daşıyıcılarımız olan memarlıq abidələrimiz ilə tanış olmuş, onları hiss etmiş, duymuşdur. Elturan Avalovun Şuşa ilə bağlı rəsmləri sayəsində məhz bizlər də dağıdılmış, taleyindən bixəbər olduğumuz abidələrimiz, meydanlar, bulaqlar haqqında müəyyən məlumat əldə edə bilirik.

Rəssamın yaradıcılığında Şuşanın tarix memarlığından “Xan qızı Xurşidbanu Natəvanın evi”, “Yuxarı Gövhər ağa məscidi”, “Mehmandarovların evi”, “İbrahimxəlinoxanın qəsr”, “Bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun evi”, “Aşağı Gövhər ağa məscidi”, “Turşsu qaleryası”, “Xan sarayı”, “Saatlı məscidi”, “Qala qüllələri”,

“Xurşudbanu Natəvanın tikdirdiyi karvansara”, “Qara böyük Xanım darvazası”, “Gəncə darvazası”, “Pənahəli xanın qəsri”, “M.P. Vaqif məqbərəsi və digər abidələr öz əksini tapmışdır.

Elturan Avalov yaradıcılığında eyni memarlıq abidəsinə bir neçə dəfə müraciət edərək onları hər dəfəsində tamaşaçıya fərqli rakuşlardan təsvir etməklə, onun gözəlliyini üzə çıxarmağı bacarmışdır. “Yuxarı Gövhər ağa” mövzusunda da rəssam iki dəfə müraciət edərək abidənin bütün detallarını dəqiqliklə əsərində əks etdirmişdir. Memarlıq abidəsi 1883-1884-cü illər ərzində Kərbəlayı Səfərxan tərəfindən Gövhər xan ağanın sifarişi əsasında tikilmişdir. Təsvirdə ilk öncə bütün incəlikləri, əzəməti ilə ucalan memarlıq nümunəsi diqqət çəkir ki, ön hissədə yerləşdirilmiş olan Meydan bulağı isə abidə ilə bir bütünlük əldə etmişdir.

Avalov yaradıcılığına xas olan sakitlik duyumunu bu təsvirdə də ayın bir şəkildə görmək mümkündür. Göy üzündə başlayan fırtınaya yer də biganə qalmamış, ona qoşulmuşdur. Rəssam bu effekti ağ – qara cizgilərlə dalğavarlıq yaratmaqla əldə etmişdir. Bu fırtınaya məhəl qoymayan memarlıq abidəsi isə öz statikliyi, sakitlik duyumu ilə seçilir. Rəssamı da öz həmkarlarından fərqləndirən bu başlıca xüsusiyyəti təsvirdə aydın görünür. Bu tarixi abidənin bütün memarlıq xüsusiyyətləri, incəlikləri rəssam tərəfindən işlənmişdir.

“Onun “şəhər-qala”nın memarlıq incilərinə yaradıcı memar – rəssam münasibətindən Şuşanın cəlbediciliyi və eczaklılığı ilk baxışdan duyulan “memarlıq səlnaməsi” yaranmışdır. Çox vaxt sənətkarlarımızın zamanında yaşadıkları dövrə “bədi güzgü” tutmaqda gecikmələrinin qarşılığında Elturan Avalovun ağ – qara cizgilərdən “boylanan” əsərlərini həm də onun yaradıcı – vətəndaş mövqeyinin nümayişi saymaq olar. Rəssamın Şuşa ünvanlı lövhələrində tarixiliklə bədiiliyin uğurlu sintezinin mövcudluğu yəqin ki silsilənin əhəmiyyətini artıran amillərdəndir. Hər bir motivi qeyri – adiliyi ilə seçilən cizgi improvizələri ilə gerçəkləşdirən rəssam müxtəlif formalı cizgilərlə sözün əsl mənasında “daşlaşmış poetika” kimi qəbul olunan milli memarlıq tikililərinə duyğulandırıcı estetik tutum bəxş etmişdir.

Rəssamın yüksək sənətkarlıq metodu ilə yaratmış olduğu digər eyniadlı əsəri isə “Aşağı Gövhər ağa” hesab olunur. Məscid Şuşanın qapan meydanında Gövhər ağanın sifarişi ilə 1874 -1875–ci illərdə tikilmişdir. Tablodə məscidin bütün təsviri deyil, yalnızca giriş hissəsinin təsviri verilibdir ki, rəssam memarlığın giriş hissəsini, tağını, pəncərələrinin əyintili formasını - bütün memarlığını dəqiq bir şəkildə göstərə bilmişdir. Bu da Elturan Avalovun yaradıcılığının, onun məharətinin göstəricisidir. Ağ-qara cizgilərlə işlənmiş təqəlar öz möhtəşəmliyi ilə seçilir.

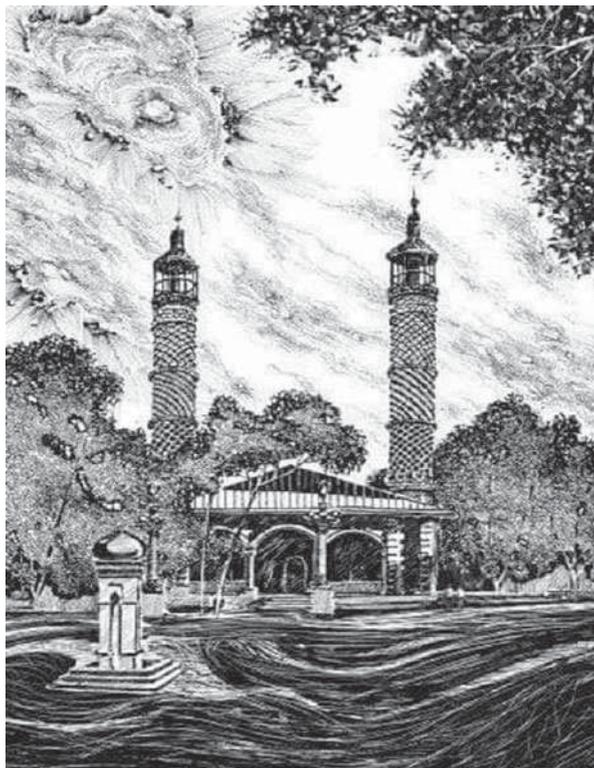
Yaradıcılığında “Xan sarayı”, “Saatlı məscidi”, “Xurşudbanu Natəvanın evi”, “Xan qızı bulağı”, “Mehmandarovların evi”, “Zöhrəbəyovların evi”, “Xan evi”, “Bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin evi”, “Çuxur məhəllə”, “Məmyi məhəlləsi”, “Bülbülün evi”, “Süleyman Ələsgərovun evi”, “Seyidli məhəlləsi”, “Ağdədəli məhəlləsi”, “Nəcəf bəy Vəzirov küçəsində Məşədi Tağıyevin evi”, “Seyidli məhəlləsində xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlunun evi” və b. qədimliyi özündə yaşıdan abidələrdəndir.

Rəssamın ən yaddaqlan rəsmlərindən olan “Gəncə darvazası” əsəri tuş- pero texnikasında işlənmiş və öz axıcılığı ilə seçilir. Rəssam darvazanı mərkəzdə yerləşdirməklə, ətrafında isə heç bir detal əlavə etmədən tamaşaçının diqqətini məhz Gəncə qapısına yönəlmişdir. İlk baxışda darvazanın ön hissəsində sanki axan çayın təsviri verilmişdir. Lakin bu rəssamın yaradıcılığına xas olan axıcılıqdan irəli gəlir. Sözün əsl mənasında bu abidə Şuşanın ən çox seçilən abidələrindəndir. E. Avalov da məhz bu abidəni təsvir etməklə də bu memarlığın vacibliyini bütün detallarında vurğulamışdır.

Elturan Avalovun təsvirlərindəki ağ və qara rəngin koloriti rəsmlərinin füsunkarlığını əldə edilməsinə gətirib çıxarır. Rəssam yüksək sənətkarlıq metodu ilə yaratmış olduğu qrafik cizgilərdə qədim şəhərin bədi səlnaməsini təşkil edən memarlıq abidələri bütünlükdə öz arxitekturası, dekorativlikləri, xırda detalları ilə birgə təsvir edilmişdir. Şuşa ilə bağlı rəsmlərdə sənətkar memarlıq abidələrimizin keçmiş görkəmini yüksək məharətlə təsvir etmişdir.

Rəssamın bədi irsində “Xan qızı” Xurşidbanu Natəvanın adını daşıyan bulağın təsvirinə də yer ayrılmışdır. Qarabağın sonuncu hakimi Mehdiqulu xan Cavanşirin qızı Xurşidbanu Natəvan lirik üslubda çalışan şairə, rəssam həm də xeyirxahlığı ilə də ad qazanmışdır. Xan qızı Qarabağın bütün kimsəsizlərinə kasıblarına əl tutmuş, onlara həmişə köməklik etmişdir. O Şuşaya su çəkirmiş, elə buna görə də bulağın adı “Xan qızı bulağı” adlandırılmışdır. Memarlıq abidəsi Şərq üslubundakı detalları ilə diqqət çəkir. Rəssamın yaradıcılığında özünəməxsusluğu ilə seçilən bu əsərdə Xan qızı bulağı ön planda yerləşdirilərək, bütün detalları ilə birgə işlənmişdir. Ətrafında yerləşdirilmiş ağaclar isə monumentallığı ilə seçilir.

Elturan Avalov hal-hazırda Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin “Təsviri incəsənə” kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışır. Sənətkarın Şuşa ilə bağlı 50-dən çox əsərə malik olduğu da bir faktır. Ancaq rəssam bu gün də bir-birinin ardınca bədi irsini zənginləşdirən Şuşa mövzulu əsərlər yaratmaqdadır.

Elturan Avalov "Yuxarı Gövhər ağa məscidi"- tuj- pero, 1990 -2000-ci illər.

Ədəbiyyat

1. "Şuşamızın memarlıq səlnaməsi/Bir əsərin tarixçəsi", Ziyadxan Əliyev - Mədəniyyət, 2017, 5 may, S. 13.
2. Shusha (İsomatrial) - E.Avalov, Heydar Aliyev Foundation - Bakı, 2008.
3. "Memarlıq abidələri təsviri sənət əsərlərində" - sərgi, Gülər - Mədəniyyət, 2011, 30 sentyabr, S.13.
4. "Mənə Vətənimin qoxusu daha əzizdir" - Elturan Avalov - Zaman, 2011, 12 - 18 mart, S. 7.
5. "Elturan Avalov qrafik əsərlərində Şuşanın bədii-estetik təəcəssümü", Gülnar Dadaşlı - Mədəniyyət. N 2. S. 64-66
6. Memarın gözü ilə, Elturan Avalov - Bakı, 1978.
7. "Memar rəsm çəkməyi bacarmırsa onun memarlığı bütöv olmayacaq - Vaxilə arşıməlcı kimi Şuşanın bütün küçələrinə həyətlərini gəzib rəsmlər çəkmişəm", E.Avalov, müsahibəni apardı S.Soltanlı - Mədəniyyət, 2015. 24 iyul, S.8.

Historical and architectural monuments of "Shusha" in the Elturan Avalov graphic series

Summary

"Shusha", which holds an important place in the works of artist-architect Elturan Avalov, is in a series of works that occupy an important place in our fine arts. In these paintings, the artist depicts the architectural works of Shusha as a memory of his childhood and later as a result of his research. This article provides an analysis of Elturan Avalov's works included in the "Shusha" graphic series.

Историко-архитектурные памятники "Шуша" в графической серии Эльтурана Авалова

Резюме

«Шуша», занимающая важное место в творчестве художника-архитектора Эльтурана Авалова, входит в серию работ, занимающих важное место в нашем изобразительном искусстве. На этих картинах художник изображает архитектурные произведения Шуши как память о своем детстве, а затем и в результате своих исследований. В данной статье приводится анализ работ Эльтурана Авалова, включенных в графическую серию «Шуша».

Rəyçi: prof. Z.Əliyev